
This is the **published version** of the bachelor thesis:

Chouari Morandeira, Yamina; Roura i Aulinas, Lluís, dir. Olympe de Gouges :
el naixement del feminisme polític. 2018. 54 pag. (803 Grau en Història)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/200215>

under the terms of the license

Universitat Autònoma
de Barcelona

OLYMPE DE GOUGES: EL NAIXEMENT DEL
FEMINISME POLÍTIC

FACULTAT DE FILOSOFIA I LLETRES
GRAU D'HISTÒRIA
TREBALL DE FI DE GRAU

Curs 2017-2018

OLYMPE DE GOUGES: EL NAIXEMENT DEL FEMINISME POLÍTIC

Olympe de Gouges: The birth of politic feminism

Resum: Olympe de Gouges (1748-1793), com tantes altres veus durant el segle de les Llums, va vindicar la qüestió de les dones en un context canviant i on la idea de la igualtat era quelcom real i, per tant, es podia qüestionar el sistema de manera directa. A partir del pensament il·lustrat i el context revolucionari es tracta d'entendre, tenint en compte que ja hi havia uns precedents profeministes, com va sorgir el primer feminisme i, concretament, el feminisme polític. Des de la mateixa naturalesa del debat que conduïa a l'aparició d'una permanència de la representació binaria del gènere, el primer feminisme va néixer i va morir.

Paraules clau: Feminisme polític, Olympe de Gouges, patriarcat, Il·lustració, Revolució francesa.

Abstract: Olympe de Gouges (1748-1793), like so many other voices during the Age of Enlightenment, vindicated the question of women in a changing context where the idea of equality was something real and the system could be questioned. Based on the enlightened thinking and the revolutionary context, it is about to understand, taking in count that there were profeminist precedents, how was born the first feminism and, specifically, political feminism. From the same nature of the debate that led to the emergence of a permanence of the binary representation of the genre, the first feminism was born and died.

Key words: Political feminism, Olympe de Gouges, patriarchy, Enlightenment, French revolution.

SUMARI

	Pàgina
1. La influència del discurs il·lustrat i del context revolucionari en el primer feminisme.....	4
2. Balanç historiogràfic.....	4
3. El pensament il·lustrat.....	7
3.1. Il·lustració patriarcal.....	8
3.2. El primer feminisme: Il·lustració conseqüent.....	10
4. Olympe de Gouges.....	16
4.1. Declaració dels Drets de la Dona i de la Ciutadana.....	21
5. Conclusions i noves perspectives	23
6. Bibliografia.....	26
7. Annex.....	30

1. La influència del discurs il·lustrat i del context revolucionari en el primer feminisme.

L'objectiu del treball és entendre el naixement del feminisme polític a partir del personatge d'Olympe de Gouges. S'ha estudiat el context en què va viure aquesta, un marc envoltat d'idees polítiques, il·lustrades i revolucionàries, com també l'inici de la Revolució francesa, per entendre com es va formar el seu pensament. Amb la Revolució francesa va culminar la *querelle de femmes*, ja que va ser quan van sorgir les primeres vindicacions sobre la qüestió femenina, en un món que havia trencat amb l'Antic Règim. Concretament ens centrarem en el context de la França de la revolució, però la Il·lustració va anar més enllà del context geogràfic francès, per tant es tindran en compte altres veus, com també els precedents dels ideals il·lustrats. Per altra banda també es voldran mostrar les paradoxes que va tindre el pensament il·lustrat, entenent les resistències amb les quals es va enfrontar aquest feminisme naixent. En primer lloc cal destacar les circumstàncies del context revolucionari que va fer que la lluita quedés en un segon pla; en segon lloc, els discursos i mecanismes de naturalització dels rols de gènere que van aconseguir que en una societat que tenia com a lema la igualtat es perpetués una desigualtat a partir de la nova teorització del sistema sexe-gènere.

2. Balanç historiogràfic.

La Revolució francesa ha estat en debat durant els últims dos-cents anys, des de Burke i els seus atacs a la Revolució, encara naixent, fins als debats actuals.¹ En un principi els historiadors, des de les tradicions liberals, conservadores o contrarevolucionàries, van tendir a considerar els problemes de la Revolució en termes polítics i ideològics i, fins a principis del segle XX, els termes socials i econòmics no agafaren importància. Aquesta fou la interpretació dels socialistes francesos, com ara Jean Jaurès, Georges Lefebvre o Albert Soboul, la qual es va afirmar i va durar els setanta anys següents. Tanmateix, les altres tradicions van seguir convivint amb aquesta “nova ortodòxia” dominant. Hi va haver més interpretacions, com la marxista-leninista o l'estructuralista, on cal destacar a Alfred Cobban i l'acceptació de les seves interpretacions per part d'historiadors nord-americans i anglesos. També cal nomenar el bicentenari de la Revolució el 1989, internacionalista i universal, que va donar lloc a diversos col·loquis i a títols editorials, encara que no va portar cap nova interpretació global de la Revolució ni una “nova ortodòxia”. No obstant això, des del 1990

¹ GÉRARD, Alice. *Mitos de la Revolución francesa*. Edicions 62, 1973; RUDÉ, George et al. *La revolución francesa*. Vergara, 1989.

fins a l'actualitat, la historiografia de la Revolució se segueix construint amb més complexitat, donant lloc a treballs pluridisciplinaris. Pel que fa a la diversitat que s'ha sumat als estudis de la Revolució durant les últimes dècades, cal destacar l'estudi de la història religiosa, les formes d'expressió simbòliques, artístiques o científiques, on sobresurt Vovelle; la història de les dones, amb historiadores com Dominique Godineau; o les biografies dels grans personatges femenins, amb Olwen Hufton.²

Michelet fou el primer historiador a parlar de la participació de les dones en la Revolució,³ però fou Aulard amb “Le féminisme pendant la Révolution” a *Revue Bleue* el 1898 el primer historiador que va atribuir a les dones d'aquest període un paper fundador de la història del feminisme. Podríem dir que Michelet va sexualitzar la història revolucionària i Aulard la va polititzar.⁴ Sota aquest impuls, el 1900, Léopold Lacour publicà una obra dedicada a Olympe de Gouges, Théroigne de Méricourt i Claire Lacombe, on tractà els orígens del feminisme contemporani. A partir d'aquí hi hagué una eferescència dels estudis sobre dones, encara que, en general, foren fragmentaris i biogràfics.⁵ Al segle XIX, la historiografia francesa de la Revolució va ser sensible al lloc de les dones, sensibilitat que es va veure en declivi durant bona part del segle XX. Aquesta tendència es va produir arreu. Al segle XIX historiadores i historiadors van publicar treballs sobre la història de les dones, però a finals del segle XIX, i inicis del XX, la professionalització de l'escriptura històrica a les universitats occidentals es dedicava als enfocaments que consideraven més transcendents, com ara els polítics, militars, diplomàtics i d'història econòmica. No obstant això, els esforços per fer història de les dones no van créixer i des de finals de la dècada de 1960 podem parlar d'un sorgiment de la història de les dones com a disciplina. També hem de tenir en compte que la història de les dones va anar molt lligada, per una banda, al sorgiment de la història social i de l'ampli camp dels *Annals*, sobretot la història de les mentalitats, on cal senyalar la història de la vida privada d'Ariès.⁶ Per l'altra, a la influència als joves estudiants dels nous moviments socials, entre ells el feminista.

La història de les dones va tenir diverses etapes, començant per veure a les dones com a víctimes de la misogínia o, per defecte, com a eternes lluitadores, fent així una història de les

² CASTELLS OLIVÁN, Irene. *La revolución francesa (1789-1799)*. Síntesis, 1997.

³ MICHELET, Jules. *Les femmes de la Revolution par J. Michelet*. Delahays, 1855.

⁴ ROUDINESCO, Elisabeth; CARRILLO, Bernardo Moreno. *Feminismo y revolución: Théroigne de Méricourt*. Edicions 62, 1990

⁵ DUHET, Paule-Marie. *Las mujeres y la revolución: 1789-1794*. Península, 1974.

⁶ HERNÁNDEZ SANDOICA, Elena. “Cinco tendencias recientes en historiografía” dins de *Tendencias historiográficas actuales. Escribir historia hoy*, Akal, 2004.

excepcions. Ràpidament van sorgir crítiques respecte al fet que la història de les dones no es tractava, simplement, d'adherir dones a la història feta pels homes, com també en el fet que les dones no eren un conjunt homogeni. A partir d'aquí es va començar a buscar la teoria que expliqués l'opressió de les dones. Aquests nous enfocaments van reformular els plantejaments metodològics de la ciència històrica, buscant una interpretació global de la història humana des d'una perspectiva estructuralista, com també post-estructuralista a partir de la incorporació de gènere com a categoria d'anàlisi, proposada per Joan W. Scott. Cal especificar que la història de les dones i la història de gènere són dues vessants diferents i hi ha des de corrents que les contraposen fins a historiadores, com Françoise Thébaud, que creuen que la història de gènere bàsicament és una part integrant a la història de les dones. No obstant les possibles disputes, amb la incorporació del gènere es superà el limitant biologista i es començà a analitzar la relació home-dona considerant les interaccions entre poder, classe i gènere. El gènere es va emmarcar en un àmbit polític, social i econòmic més ampli, com també la història de les dones ha intensificat el diàleg amb altres ciències socials, com l'economia, l'antropologia i la psicologia social. Tanmateix, hem de tenir en compte que dins la història de les dones també coexisteixen diferents corrents historiogràfics amb un bagatge teòric variat.

Pel que fa a la història de les dones i la Revolució francesa cal destacar que gràcies al qüestionament de la història de les dones es va mostrar la gran riquesa d'accions concretes i específiques dirigides per dones durant la Revolució, on cal senyalar la historiadora Dominique Godineau. També es va plantejar la hipòtesi que les dones estaven excloses de la participació política sense, estrictament, estar excloses de la representació política, com van proposar Lynn Hunt i Anne Verjus.⁷ Pel que fa a la historiografia de la Il·lustració hem de veure com des de la interpretació del segle XVIII, on es definia la Il·lustració a partir d'una contraposició de la foscor i la llum, s'ha passat a entendre a aquesta com una forma d'història cultural. A partir de la visió de la Il·lustració com a gran esbós d'un sistema cultural les historiadores de les dones observaren que aquest també fou un trampolí per vindicar els drets de les dones i així ho van teoritzar.⁸ Els estudis de gènere han qüestionat i enriquit la història, com la història de la Revolució francesa i la Il·lustració, entre d'altres. La història de les dones és una confrontació contra els prejudicis de la historiografia que ha primat temàtiques sobre altres i que, certament, ha aconseguit arribar a arreu del món, fins i tot creant xarxes

⁷ GODINEAU, Dominique, et al. "Femmes, genre, révolution", *Annales historiques de la Révolution française*, 2009, 358: 143-166.

⁸ OFFEN, Karen. "Historia de las mujeres", *La aljaba*, 2009, 13: 0-0.

transatlàntiques per establir un diàleg entre els tots els estudis d'història de les dones. Tanmateix, encara queda camí per aconseguir arribar a una història paritària.

3. El pensament il·lustrat.

La figura de l'il·lustrat es pot remuntar des del savi d'origen platònic heretat per personatges com Giambattista Vico, Paolo Mattia Doria o Gian Vincenzo Gravina, com també des de l'erasmisme i la República de les Lletres.⁹ Tanmateix, el segle XVIII va ser el d'emergència dels discursos il·lustrats, els quals van sorgir en un marc d'oposicions i deslegitimacions –anti Il·lustració–. Les idees de la Il·lustració ja existien molt abans, el canvi és que aquesta vegada les idees de progrés i dels drets naturals es van registrar vertaderament com a iniciativa de transformació, de reforma de la societat. El segle de les Llums va ser un camí cap a la utopia de la societat il·lustrada i les idees es van arribar a difondre.

D'entre les idees principals, sempre basades en la naturalesa, hi trobem la igualtat. A finals del segle XVII la doctrina jusnaturalista va transformar, pel despotisme doctrinal de l'Església, la igualtat cristiana en la igualtat política, una doctrina que es convertí en la teoria legal i social dominant a Europa. Aquesta, juntament amb el concepte de llibertat, entesa en el marc d'una societat política lliure, es convertí en el principi fonamental de les societats modernes occidentals.¹⁰ La igualtat s'entengué com un principi ètic que s'afirmà com un bé en si mateix, un principi universal alternatiu a la supremacia social de les entitats col·lectives dels estaments. Fou la senya d'identitat política del Tercer Estat durant la Revolució francesa. Però el pensament il·lustrat no fou homogeni, freqüentment s'acceptava el que convenia¹¹ i, per tant, es poden trobar paradoxes. Una d'aquestes fou la igualtat, per això ni el concepte d'igualtat liberal lockeà ni el radical rousseauinà consideraren a les dones com a subjectes polítics subjectes de raó, i parlaren d'aquestes com l'altre sexe. Tanmateix, el debat dels sexes va ser molt comú durant el segle de les Llums i van sorgir diferents controvèrsies.

⁹ ROCHE, Daniel; FERRONE, Vincenzo. “Historia e historiografía de la Ilustración” dins de *Diccionario histórico de la Ilustración*, Alianza, 1998.

¹⁰ GAUTHIER, Florence, “Las luces y el derecho natural” dins de MATEO, María Cruz Romeo, et al. *Orígenes del liberalismo. Universidad, política, economía*. Universidad de Salamanca, 2003, pp. 105-116.

¹¹ ROCHE, Daniel; FERRONE, Vincenzo, *Op. Cit.*

3.1. Il·lustració patriarcal.

Pel que fa al debat dels sexes ens trobem que a partir del pensament il·lustrat es van idear nous discursos, provinents de les elits masculines, que van legitimar el patriarcat des dels drets naturals. Per una banda, no podem passar per alt el pes de, al llarg dels segles, la perpetuació de construccions ideològiques envers una essència i conducta determinada de la dona. Des dels discursos eclesiàstics, per sobre de tot, com també des de discursos provinents d'altres autoritats, com els intel·lectuals, humanistes o metges, es va monopolitzar la norma envers el comportament femení, creant així segles d'estigmatització cap a les dones. Tenint present el pes d'aquestes construccions ideològiques, hem d'entendre que des del pensament il·lustrat i el context revolucionari es va poder teoritzar una nova concepció respecte a les dones, les identitats individuals i les relacions socials, i aquesta les va seguir deixant excloses.¹² Aquests nous discursos excloents posaren en primer pla el problema dels límits de l'individualisme, el qual defensava uns drets naturals inalienables, però no els considerava pel que feia a la qüestió de les dones, donant més pes a una suposada diferència sexual natural.¹³ Va ser al segle XVIII quan va agafar més força la idea de l'existència d'una naturalesa femenina específica i, des de discursos de tot tipus, com ara filosòfics, polítics, mèdics o, fins i tot, tractats d'higiene, es va voler marcar què era una dona i quin era el seu deure.

Grans pensadors, per tant, des de veus que tenien un prestigi, com el filòsof Rousseau o el metge Roussel, qui creia que l'úter era l'òrgan femení que dominava i determinava les dones, es va teoritzar una suposada inferioritat de la dona.¹⁴ Així, des d'arguments fonamentats en una naturalesa pròpia de la dona, recolzats en causes biològiques i anatòmiques, entre altres, es van definir les dones de manera funcionalista i com un conjunt homogeni. D'aquesta manera van quedar orientades a la domesticitat i allunyades del que era públic i polític.¹⁵ Hem de tenir present que la teorització de la inferioritat de la dona, és a dir, la desigualtat entre home i dona, s'estava afermant en idees basades en la naturalesa; *ergo*, des

¹² BOLUFER PERUGA, Mónica. "Discursos sobre las mujeres en la cultura de la Ilustración: conexiones europeas y peculiaridades hispánicas", *El mundo hispánico en el Siglo de las Luces*, 1996, 493-516.

¹³ LARRÈRE, Catherine, "¿Sexo o rango? La condición de las mujeres en la filosofía de la Ilustración" dins de *Enciclopedia histórica y política de las mujeres: Europa y América*, 2010, 50: 161.

¹⁴ COBO, Rosa. "Las paradojas de la igualdad en Jean-Jacques Rousseau", *Avances del Cesor*, 2012, 9.9: 109-121; DUBY, Georges; PERROT, Michelle. *Historia de las mujeres, Del Renacimiento a la Edad Moderna*. Taurus, 1994; GODINEAU, Dominique. "La mujer" dins d'*El hombre de la Ilustración*, Alianza, 1995.

¹⁵ LAQUEUR, Thomas. *La construcción del sexo: cuerpo y género desde los griegos hasta Freud*. Vol. 20, Ediciones cátedra, 1994.

del pensament il·lustrat. A partir dels principis il·lustrats es construí una societat basada en els principis de la filosofia renovadora i les dones van seguir quedant excloses. De fet, aquestes noves idees foren el bressol del liberalisme, per tant, de l'època actual.¹⁶

Les idees de la Il·lustració, com ara el contracte social rousseaunià, foren patriarcal. Hem d'entendre que els reformadors i il·lustrats havien de crear els seus pensaments dins d'unes pautes que no provoquessin una inversió jeràrquica o un desordre de sexes, però, alhora, que seguissin dins dels fonaments dels drets naturals. La prevenció respecte a un possible caos entre sexes es veu en els mateixos pensadors que feien discursos que anaven en contra de l'esclavatge, però no en contra de la subordinació de les dones. Un clar exemple el trobem a *Du Contrat Social, ou Principes du Droit Politique* (1762) de Rousseau, on anava en contra de l'esclavatge i tot tipus de contracte que s'expressés en termes similars, però després defensava el contracte sexual. Olympe de Gouges va veure clarament que eren prejudicis absurds i desnaturalitzats que només perduraven per no trastocar l'ordre social.¹⁷ No podem obviar que els mateixos que estaven perpetuant i recreant un discurs que deixava a la dona supeditada, el qual era el discurs dominant, alhora tenien consciència respecte al fet que hi havia una exclusió teoritzada de les dones. L'exemple torna a ser Rousseau, aquest cop amb la seva obra *Émile ou De l'éducation* (1762). En aquesta deia que cada sexe tenia unes premisses determinades, basant-se en la naturalesa, però alhora formulava que part de l'educació a les nenes havia de ser ensenyar la passivitat i submissió com a ideal de feminitat. És un clar element de constructe, ja que si la dona era dèbil i submissa per naturalesa no tenia sentit que es teoritzés una educació que li ensenyés tals aptituds. A més, també sabem que era conscient de la realitat de la dona, ja que ell mateix parlà sobre que les dones es queixaven per la injusta desigualtat en què les havien posat els homes. De fet, el biaix patriarcal de les seves teories ja va ser advertit per part de coetanis d'ell, com D'Alembert, Mary Wollstonecraft o Catherine Macaulay, entre altres. Per això Rousseau s'ha considerat el creador de l'ideal modern de la família patriarcal i, per tant, del model de família burgesa que s'expandiria al llarg del segle següent.

La Revolució francesa també va contribuir en marcar unes línies d'acció clarament definides pels sexes. Hem de veure que les noves idees de democràcia van estar molt influïdes pel pensament il·lustrat, per tant, també es van construir sobre unes bases d'exclusió. Durant

¹⁶ ALONSO, Isabel; BELINCHÓN, Mila. *1789-1793, la voz de las mujeres en la revolución francesa: Cuadernos de quejas y otros textos*, La Sal, 1989; MOLINA PETIT, Cristina. *Dialéctica feminista de la Ilustración*. Anthropos Editorial, 1994.

¹⁷ BLANCO CORUJO, Olivia. *Olimpia De Gouges 1748-1793*. Ediciones del Orto, 2000.

el context revolucionari es va incidir en uns nous ideals de feminitat i de concepció de la família perquè hi havia por a una indiferenciació sexual que pogués portar a un desordre social. Els republicans van crear una nova imatge de la dona que no pogués trastocar el nou règim basada en un model de feminitat republicana que tenia com a finalitat controlar la influència de les dones en la moral.¹⁸ En un context de guerra i amenaça contrarevolucionària era necessari unir totes les forces de la Nació, com també hem d'entendre que amb una pertorbació de l'ordre com va ser la Revolució francesa, on els fonaments clàssics del poder van fondre's, tot podia ser qüestionat.¹⁹ En definitiva, amb l'objectiu d'excloure a les dones de la ciutadania es va argumentar que aquestes tenien una naturalesa específica que les feia inferiors. Ara bé, hem vist que hi va haver la necessitat d'aquesta subordinació de les dones com a condició de possibilitat de la vida democràtica, per tant, concloem en el fet que les dones foren assignades a l'àmbit privat i domèstic pel seu caràcter funcional a la societat.

3.2. El primer feminisme: Il·lustració conseqüent.

El debat dels sexes no es va quedar en la teorització de l'exclusió de les dones i, des dels mateixos conceptes universalitzadors de la Il·lustració que els pensadors van fer servir per teoritzar la subordinació de les dones, es va reivindicar l'emancipació femenina, com ho va fer, entre moltes altres veus, Olympe de Gouges. Quan parlem de reivindicacions de l'emancipació femenina estem parlant de les primeres reivindicacions feministes, encara que fins que no arribà la Revolució francesa no podem parlar d'un moviment feminista com a tal. El feminisme original va ser un plantejament que es va fer com una crítica a la Il·lustració i que, fonamentalment, es va fer des de la mateixa Il·lustració. És a dir, el feminisme va voler lluitar contra el patriarcat des de les armes de la Il·lustració, la qual era una construcció patriarcal.²⁰

Les primeres reivindicacions de gènere, a França, les trobem en les veus de les dones prerevolucionàries que van tenir presència a l'escena pública i literària, com també en el centre d'obres i debats, que es van començar a preguntar quina era la seva fisiologia, la seva raó, la seva educació o la seva funció social. Malgrat que les dones es volguessin deixar

¹⁸ BOLUFER PERUGA, Mónica. "La construcción de la identidad femenina: reformismo e Ilustración", *Estudis: revista de historia moderna*, 1995, 21: 249-265; FAYOLLE, Caroline. "Former la «femme nouvelle». Les débats à la Convention sur l'éducation publique des filles (septembre 1792-décembre 1793) ". *La Révolution française. Cahiers de l'Institut d'histoire de la Révolution française*, 2014, 6.

¹⁹ GODINEAU, Dominique, et al., *Op. Cit.*

²⁰ AMORÓS, Celia. *Hacia una crítica de la razón patriarcal*. Anthropos Editorial, 1991.

arrelades de la societat, el segle de les Llums no es podria entendre sense aquestes, ja que va ser quan van tenir més influència a l'esfera social i política, teòricament vetada. Fins i tot s'ha arribat a parlar del segle de les dones.²¹ Tanmateix, hem de tenir en compte que aquestes primeres veus van participar en debats molt elitistes i limitats, propis d'un públic lliure pensador, filosòfic i literari. Les poques dones que hi van ser presents més aviat van ser testimonis de les conversacions, com també cal matissar que aquestes figures femenines que van regnar en els salons literaris, filosòfics i polítics a l'*Encyclopédie*, per exemple, no van tenir presència.²² Per altra banda també hem de precisar que, encara que fossin d'alt rang social, van haver de fer front als recels que causava qualsevol dona que tingués pretensions intel·lectuals i s'allunyés del camí que tenia marcat com a tal, com també, en general, enfrontar-se al fet de tenir una educació més carestiosa.

De dones que van destacar podem distingir a la marquesa de Lambert, Alexandrine de Tencin, Louise d'Épinay, Julie de Lespinasse, o dones de lletres, com Émilie du Châtelet, filòsofa i física. Les dones que van tenir veu van poder denunciar la situació de marginació del seu sexe, com ara Germaine de Staël, filla dels Necker, qui veia que les dones sempre havien d'estar pendents de l'opinió si volien publicar els seus llibres. Escriure també va ser una manera de poder tenir veu, tot i no participar en els salons. Marie-Jeanne Riccoboni va viure durant uns anys de les seves obres, i va tenir veu per tractar temàtiques com la covardia masculina, el matrimoni, la independència social femenina o la igualtat.²³ Al segle XVIII van créixer les publicacions de dones respecte als segles anteriors, com també cada vegada prenia més força el debat respecte a l'excés a l'educació de les dones. Des del segle XVII s'estava dibuixant la contemporaneïtat, sobretot per les experiències angleses, i ja s'intuïa que l'Antic Règim no era estàtic. S'ha de tenir en compte que a la societat de l'Antic Règim la imatge de dona domèstica tampoc estava totalment tancada²⁴, les rígides dimensions *públic-privat* van tenir més presència al segle XIX, per tant, hi havia més marge de moviment.²⁵

²¹ GODINEAU, Dominique. "La mujer" dins d'*El hombre de la Ilustración*, Alianza, 1995; MANZANERA LÓPEZ, Laura. *Olympe de Gouges: la cronista maldita de la Revolución Francesa*. El Viejo Topo, 2010.

²² GODINEAU, Dominique. "La mujer", *Op. Cit.*

²³ DELON, Michel, "Femmes de lettres et féminisme" dins de *Dictionnaire européen des Lumières*, Presses universitaires de France, 1997.

²⁴ BOLUFER PERUGA, Mónica. "La construcción...", *Op. Cit.*

²⁵ BOLUFER PERUGA, Mónica, "Ecos de la «querelle des femmes» en la España del siglo XVIII", *Actas de la II Reunión Científica de la Asociación Española de Historia Moderna Moratalla 1992*. Universidad de Murcia, 1993, 185-194.

Com podem veure, el pensament patriarcal va ser el dominant, però no va ser un consens. Durant el segle de les Llums aquest discurs regnant va haver de crear resistències vers el combat que van obrir les veus que reivindicaven una igualtat entre els sexes. Cal distingir de, el que podríem definir com un memorial de greuges, que són les reivindicacions que trobem abans de la Revolució, respecte a les vindicacions feministes com a tal, ja que aquestes no les trobem fins que no va emergir un nou pensament, amb la Il·lustració, desencadenant-se durant la Revolució. Les reivindicacions van sorgir amb molta força durant el context revolucionari, quan va néixer el primer feminisme, concretament un feminisme de la igualtat. Parlem del naixement del feminisme, encara que fos molt minoritari i rebutjat i hi hagi antecedents profeministes, perquè per primera vegada les reivindicacions s'estaven fent en una societat que estava sent qüestionada i que considerava la igualtat com una realitat. Fins que no es trencà amb l'Antic Règim l'element de gènere no va sorgir amb tota la seva cruessa.

Abans d'entrar a parlar del context revolucionari cal matissar dues qüestions. En primer lloc hem de veure que encara que parlem del naixement del feminisme, el terme com a tal no es popularitzà fins a finals del segle XIX, inicis del XX, amb orígens encara ambigus, com pot ser l'ús que en va fer Alexandre Dumas fill en el seu pamflet *L'homme femme* o l'ús de la sufragista Hubertine Auclert.²⁶ Per altra banda, pel que fa al naixement de les bases del que seria aquest feminisme original, el qual argumentava que l'origen de la subordinació de les dones era social, no pas natural, s'ha situat al segle XVII amb Poullain de la Barre i *De l'égalité des sexes* (1673)²⁷. Encara que ubiquem el primer feminisme a finals del segle XVIII no podem oblidar que en l'àmbit d'universalització del subjecte de coneixement que va tenir lloc en el cartesianisme trobem els antecedents.²⁸ Poullain de la Barre va ser el que va formular la raó antipatriarcal a partir de les idees de la Il·lustració i va qüestionar els prejudicis argumentant que la subordinació femenina era completament contra natura tenint en compte que en estat de naturalesa tots els éssers humans són iguals.

A partir de la Revolució francesa van sorgir molts textos i vindicacions que definitivament podem catalogar com a feministes.²⁹ La diferència rau en el fet que durant la *querelle de femmes*, encara que també es va actuar des de la crítica de la raó, ja que veien que

²⁶ FAURÉ, Christine. "La naissance d'un anachronisme: «le féminisme pendant la Révolution française», *Annales historiques de la Révolution française*, 2006, 344, 193-195.

²⁷ POULLAIN DE LA BARRE, François. *Sobre la igualtat dels dos sexes*, Universitat de València, 1993.

²⁸ AMORÓS, Celia; DE MIGUEL, Ana. *Teoría feminista. De la Ilustración a la globalización*, Editorial Minerva, 2005.

²⁹ ROCHE, Daniel; FERRONE, Vincenzo, *Cit. Op.*

estava clarament instrumentalitzada, les reivindicacions foren des del marc d'una societat jerarquitzada on la igualtat era inconcebible.³⁰ En una estructura estamental les exclusions són la norma, no l'excepció; en canvi, amb la Revolució, la inclusió del sexe femení a la igualtat, que feia segles que s'estava reivindicant, havia estat exclosa de la universalitat del nou ordre social. Les dones eren com el tercer estat dins del tercer estat i hi havia consciència d'això. Durant el context revolucionari hi va haver diferents accions de reivindicació, tant col·lectives com individuals i, algunes, fins i tot, anteriors a la Revolució, com ara els *cahiers de doléances*. També cal matissar que fins el gener de 1792, en general, les reivindicacions van ser teòriques, un combat més aviat legalista, amb demandes com drets civils i polítics que van utilitzar la retòrica dels clubs i el combat dels pamflets. En canvi, un cop arribada la guerra, ens trobem amb un feminisme més guerrer, amb personatges com Théroigne de Méricourt, qui no fou una teòrica activa del primer feminisme, però de manera espontània hi acabà participant.³¹ La Revolució, a diferència de les veus prerevolucionàries, va suposar un marc on totes les dones que van voler es van poder expressar de manera individual i col·lectiva, sense tenir en compte a quin rang social, nivell cultural o ideologia pertanyien.³²

En primer lloc hem de distingir l'acció femenina del bàndol revolucionari i del contrarevolucionari. D'aquest últim, només esmentar, sobretot per la seva defensa de la religió catòlica, que hi va haver participació de les dones, com va ser el cas de Kaat Mossel, encara que rarament hagin estat considerades. A la *Vendée* les dones van poder comandar militarment substituint als homes "defectuosos" i van ser nombroses en defensar posicions polítiques i religioses. No obstant això, no van dur a terme reivindicacions pròpies de gènere.³³ Pel que fa al paper de les dones revolucionàries sí que hi hem de prestar especial atenció, ja que trobem les primeres vindicacions de gènere en el nou marc social. L'acció col·lectiva de les dones revolucionàries va néixer sense molta premeditació o intencions clares, com ara la marxa sobre Versalles, la qual va suposar una ocupació de l'espai públic per part de les dones.³⁴ Cal esmentar que les peticions de les dones també poden presentar incongruències si les veiem com a reivindicacions feministes, ja que podem trobar casos, per exemple, on es demanava accés a l'educació, però una especial per a dones, o es demanava el

³⁰ CAMPILLO, Neus. "El feminismo como crítica filosófica", *Isegoría*, 1994, 9: 164.

³¹ ROUDINESCO, Elisabeth; CARRILLO, Bernardo Moreno. *Op. Cit.*

³² MANZANERA LÓPEZ, Laura. *Op. Cit.*

³³ MICHELET, Jules. *Histoire de la Révolution Française*, Paris: Robert Laffont, 1979, tome II ; MARTIN, Jean-Clément. *La révolte brisée: femmes dans la Révolution française et l'Empire*, Armand Colin, 2008.

³⁴ DUHET, Paule-Marie. *Op. Cit.*

dret a dur armes, però alhora s'assumia que les dones eren el sexe dèbil, com en el cas de Pauline Léon.³⁵ Aquestes dones defensaven un feminisme paternalista, és a dir, creien que s'havia de conservar la jerarquització de les suposades qualitats i funcions entre homes i dones. No obstant això, no podem obviar que les dones, com els protestants o els negres, havien adquirit una comprensió de la seva situació i van actuar en conseqüència, fossin reivindicacions més o menys radicals.

De 1788 a 1799, a França, es podien contar unes 150 publicacions polítiques escrites per dones i, des de 1789 trobem opuscles feministes com a tal. Les reivindicacions feministes van anar des de demanar el dret a la felicitat de les dones, com a l'opuscle *Motions adressées à l'Assemblée Nationale en faveur du sexe*, fins a opuscles que demanaven el dret a treballar per les dones o la lliure facultat per disposar d'elles mateixes. En aquests veiem que s'estaven qüestionant els costums, ja que veien que havien fet de la situació de les dones una condició natural.³⁶ Entre les veus feministes trobem dones molt destacables, com ara Olympe de Gouges, a qui se li dedicarà especial atenció per ser clau en el feminisme polític amb *La declaració dels drets de la dona i la ciutadana* (1791). Tanmateix, no podem obviar que també hi va haver veus d'homes, com Condorcet amb *Sur l'admission des femmes au droit de cité* (1790).³⁷ Encara que ens centrem en el context francès, la Il·lustració va ser europea, per tant, també podríem parlar d'altres autors que van dur a terme reivindicacions feministes que van ser productes il·lustrats. Un exemple pot ser Theodor von Hippel, encara que no signés l'obra, amb *Sobre el mejoramiento civil de las mujeres* (1793) o un gran nombre d'escrits de Mary Wollstonecraft, entre altres.³⁸ Aquestes veus feministes es van basar en la filosofia del dret natural, però aquesta vegada sent benefici per reivindicar la llibertat de les dones, no per teoritzar la seva exclusió. Si es tenien drets naturals pel sol fet de ser persones, les dones, que també eren éssers humans, no haurien de ser excloses, defensaven Condorcet, Wollstonecraft o Olympe de Gouges, entre altres.³⁹ Tampoc podem oblidar el paper de la premsa femenina francesa amb les publicacions que anaven dirigides al públic femení. A les *Étrennes Nationales des Dames*, per exemple, podem trobar reivindicacions feministes, que amb la Revolució van derivar de la radicalització dels principis de llibertat i igualtat. Fins i tot

³⁵ MARTIN, Jean-Clément. *Op. Cit.*

³⁶ BOLUFER PERUGA, Mónica. "Mujeres y hombres en los espacios del Reformismo Ilustrado: debates y estrategias". *HMiC: Història Moderna i Contemporània*, 2003, 1: 155-170.

³⁷ GODINEAU, Dominique. "La mujer" *Op. Cit.*

³⁸ CAVANA, María Luisa P. " Sobre el mejoramiento civil de las mujeres: Theodor Gottlieb von Hippel o las contradicciones de la Ilustración", *Agora*, 1991, 10: 59-69.

³⁹ LARRÈRE, Catherine. *Op. Cit.*

arribaren a reivindicar la llibertat sexual. O també podem parlar de periòdics dirigits per homes que recollien inquietuds feministes, com *Le Courrier de l'Hymen*.⁴⁰

Durant la Revolució les dones es van enfrontar a un context únic i van veure que si es volia arribar a ser una societat realment justa, aconseguir els drets naturals de les dones era una condició necessària.⁴¹ Les dones, en la major part de les organitzacions revolucionàries, no tenien dret a vot ni a ser membres, per això van rebre el nom d'assídues de les tribunes o tricotoses, ja que, majoritàriament, van ser espectadores.⁴² No obstant això, també van poder participar activament amb els homes, per exemple a la *Société Fraternelle des Deux Sexes du Panthéon-Français*,⁴³ o es van organitzar a partir de clubs i assemblees on elles mateixes feien la seva instrucció política. Amb la creació de clubs propis la història del feminisme i els clubs van anar unides, ja que va ser una eina clau per donar veu i formació política a les dones. Es van arribar a crear un total de 56 clubs republicans femenins.⁴⁴ A les societats polítiques les dones podien arribar a ser sòcies, per tant, podien deliberar, votar i, fins i tot, ser escollides per la mesa. Podem destacar la *Société Patriotique et de Bienfaisance des Amies de la Vérité* creada el març de 1791 per l'holandesa Etta Palm, on als actes polítics cal sumar actes benèfics. També fou molt important el club que va crear un grup de militants populars el 10 de maig de 1793 anomenat *Société des Citoyennes Républicaines Révolutionnaires* amb Pauline Léon i Claire Lacombe com a principals dirigents. Aquestes foren molt hostils als girondins, per tant, partidàries de mesures radicals.

Cal dir que amb la Revolució es van aconseguir algunes millores, a part de tota la participació de les dones, com els decrets del 20 i 25 de setembre de 1792 que van establir la simetria republicana entre els esposos i es va permetre el divorci, el reconeixement dels fills naturals, o el fet que entrés en el debat de la Constitució de 1793 el dret a vot de les dones per part del diputat Guyomar, encara que es quedés en minoria.⁴⁵ Tanmateix, els guanys van ser mínims. Alguns historiadors han vist l'experiència revolucionària de les dones com un destacat moviment femení dins del moviment popular de la Revolució i, en certs moments,

⁴⁰ PULEO, Alicia H., et al. *La ilustración olvidada: la polémica de los sexos en el siglo XVIII*. Anthropos Editorial, 1993.

⁴¹ GODINEAU, Dominique. "Femmes et féminisme" dins de *Dictionnaire historique de la Révolution française*, Presses universitaires de France, 1989.

⁴² GODINEAU, Dominique. *Citoyennes tricoteuses: les femmes du peuple à Paris pendant la Révolution française*, Alinea, 1988.

⁴³ DUHET, Paule-Marie. *Op. Cit.*

⁴⁴ PÉREZ GARZÓN, Juan Sisinio. "La revolución liberal: los derechos del hombre ¿y de las mujeres?" dins d'*Historia del feminismo*, Catarata, 2011.

⁴⁵ Íbidem.

distingit com un moviment singular, és a dir, com una expressió feminista.⁴⁶ Tanmateix, no hi ha consens, i altres defensen que la Revolució va ser una derrota per les dones, ja que creuen que amb la declaració de la guerra, encara que les fés més presents a l'escena pública, van abandonar la causa de gènere.⁴⁷ No cal defensar una visió extremista, i un clar exemple és el discurs de la parisenc Joséphine Fontanier. Aquesta, en una assemblea dels *sans-culottes*, el desembre de 1793, va parlar d'un canvi en la relació entre sexes i de la fi del despotisme marital.⁴⁸ Un cop declarada la guerra encara trobem reivindicacions pròpies de gènere, encara que també és innegable que moltes dones van deixar de demanar drets polítics per les del seu sexe per abraçar la causa revolucionària.

4. Olympe de Gouges.

Maria Gouze (1748-1793) fou una occitana de Montalban, filla d'Olympe Mouisset i de Pierre Gouze, tot i que filla natural de Jean-Jacques Lefranc, marquès de Pompinhan. Ella sempre feia referència al seu naixement il·legítim. Fou una dona de la plebs, provinciana i semianalfabeta que va rebutjar, com a dona atípica que era per l'època, les feines de la llar i familiars per dedicar-se a les lletres i negar la seva existència de submissió i abnegació.

La seva primera humiliació com a dona fou amb setze anys, quan la van casar contra la seva voluntat amb Louis-Yves Aubry, encarregat d'avituallament de la mansió d'Alexis de Gourgues. Això no obstant, la mort prematura del seu marit va alliberar-la, ja que li va permetre deixar enrere la seva vida anterior. A partir d'aquí naixia Olympe de Gouges, abandonat Maria Gouze o Maria Aubry; el nom en honor a la seva mare i el cognom segurament una derivació del seu cognom de soltera amb la partícula "de" per elevar-se de rang social. Amb Pierre Aubry, fill que havia tingut durant el seu curt matrimoni, va marxar a viure a París a finals de la dècada de 1770, ciutat impregnada pel pensament il·lustrat. Allí va desenvolupar un personatge polític per poder moure's lluny de l'esfera privada, domèstica, que en teoria li era pròpia per sexe. Va freqüentar els salons parisencs i es convertí en escriptora, posició des de la qual va reivindicar la igualtat, llibertat i fraternitat, i va denunciar sense embuts els abusos de l'Antic Règim. Fou una activista compromesa, i no només per reivindicar que les dones tinguessin un paper actiu a la societat, sinó també per defensar als més dèbils, com les mares solteres, negres esclavitzats, fills naturals, prostitutes, aturats o

⁴⁶GODINEAU, Dominique, "Femmes et féminisme". *Op. Cit.*

⁴⁷ GODINEAU, Dominique, et al. *Op. Cit.*

⁴⁸ GODINEAU, Dominique. "La mujer". *Op. Cit.*

rodamons.⁴⁹ Les seves reivindicacions van tenir molta relació amb la seva vida privada. Va intercedir per les mares, ja que era mare soltera; mostrà compassió pels esclaus i demanà l'autorització del divorci, ja que a ella l'havien casat sense el seu consentiment; demanà el reconeixement dels fills naturals, ja que era bastarda; demanà cases d'acollida per ancians, ja que la seva mare havia acabat en la misèria, etc.

En uns inicis Olympe es va fer cèlebre a París per la seva bellesa, es deia que era exuberant i provocativa. Alguns dels seus coetanis, com Restif de la Bretonne o l'abat de Bouyon, la van acusar de ser prostituta, ja que s'arreglava molt i freqüentava llocs de nit, a part que viva amb un home sense estar-hi casada. De Gouges no volia sacrificar la seva llibertat ni trencar les seves creences en contra del dret conjugal de l'Antic Règim, com també hem de tenir present el seu emmirallament amb el personatge de Ninon de l'Enclos. A partir de 1780 va canviar radicalment de vida i d'amistats; es va envoltar de persones distingides, com Michel de Cubières i, fins i tot, dels cercles cortesans. Va viure un ràpid ascens social, vista com una petita burgesa de Montalban, sense fortuna, però amb conversació i modals. També cal dir que va agafar molt d'interès per la literatura i el teatre. De fet, va escriure obres, però seguí comptant amb l'oposició d'un gran nombre d'escriptors, on podem trobar arguments com que la bellesa i el talent eren incompatibles. Més enllà del teatre va tenir altres espais on es va poder expressar i on també va trobar moltes dificultats, com els salons de l'alta aristocràcia o les reunions de la marquesa de Montesson, espai clau per la formació d'idees. Tanmateix, Olympe va viure en la seva pròpia pell què era la marginalitat: filla natural no reconeguda, escassa instrucció, provinciana i amb reputació de galant i provocadora. Se la va acusar de no escriure ella mateixa les seves obres, sent Louis Sebastien Mercier dels pocs autors que va defensar el dret de les dones d'agafar la ploma.⁵⁰ Malgrat que va arribar a escriure més de 4.000 pàgines, totes amb contingut revolucionari, fossin pamflets, teatre o novel·les, va ser titllada d'analfabeta.

El 1785 ja trobem el seu primer text on defensà la causa de les dones: *Carta de Madame de Gouges a la Comèdie-Française*. En aquest escrit parlà sobre la valentia que havien de tenir les dones que feien representar les seves obres, ja que la seva condició en la carrera teatral era molt marginal. Olympe va defensar que les arts no tenien sexe i que les dones posseïen totes les qualitats necessàries. A causa de la seva agitació va passar a formar part de

⁴⁹ MANZANERA LÓPEZ, Laura. *Op. Cit.*; MOUSSET, Sophie. *Olympe de Gouges et les droits de la femme, Editions du Félin, 2003.*

⁵⁰ BLANCO CORUJO, Olivia. *Op. Cit.*

la llista negra d'autors vetats per la *Comédie Française*, tot i que, finalment, va aconseguir que la seva obra *Zamore y Mirza* fos posada en escena. A causa de les crítiques que va rebre Olympe es va arribar a plantejar anar-se'n a Anglaterra, però va començar la Revolució i va decidir quedar-se. És rellevant perquè l'obra fou una clara denúncia a l'esclavatge i també de les poques veus que des de l'elit intel·lectual de l'època va denunciar-lo. També podem incloure Condorcet, l'abat Gregoire o Brissot, els quals van fundar el Club d'Amics dels Negres, on no van acceptar mai a Olympe. El 1808 l'abat Gregoire, això no obstant, la cità com a única dona que, públicament, havia abraçat la causa.

Pel que fa als seus escrits en contra del racisme també cal destacar el seu text *Reflexions sur les hommes negres* el febrer de 1788. En aquest text reflexionava sobre per què es discriminava a persones pel seu color de pell. Utilitzà arguments propis del pensament il·lustrat i raonà respecte a com un color de pell que havia creat la naturalesa podia ser rebutjat. Va veure el sexisme com una variant del racisme i va entendre que es tractava clarament de prejudicis, igual que passava amb la qüestió femenina. La qüestió dels esclaus negres i el colonialisme eren equiparables a la situació de les dones, ja que seguien la problemàtica del sistema, el qual es volia construir sota el paraigua de la igualtat, però no encaixava amb els seus interessos, fossin econòmics o socials. També era comparable pel clima revolucionari, ja que una insurrecció agreujava les tensions i feia que es veiés de manera més factible arribar a posar fi a les injustícies.⁵¹

Com s'ha esmentat, també va dur a terme peticions pels col·lectius més vulnerables. A *Observacions patriòtiques*, de 1788, per exemple, proposà crear cases d'acollida per avis, nens abandonats i mares solteres. Al mateix any de la Revolució Francesa va publicar *Projets utiles et salutaires*, on tornava a tractar el tema de les dones i denunciava les condicions insalubres respecte al part, demanant cases de caritat per a aquestes dones. En un text del mateix any, *Motion par Monseigneur le duc d'Orleans*, demanava el dret al divorci, argumentant que era també per la llibertat de l'home i pel bé dels costums. Un cop iniciada la Revolució veiem que el seu discurs mostrava més força, estava contagiada per l'esperit revolucionari i va encarnar l'aspiració de les dones a la igualtat universal i als drets civils més que qualsevol altra veu. Cal destacar la seva *Declaració* de 1791, a la qual se li prestarà especial atenció més endavant. També són clau les seves reflexions *Projet de un segon teatre Nacional i d'una maternitat*, on denunciava que les dones des que naixien estaven

⁵¹ GAUTHIER, Florence. *Op. Cit.*; TARIN, René. "L'Esclavage des noirs, ou la mauvaise conscience d'Olympe de Gouges". *Dix-Huitième Siècle*, 1998, 30.1: 373-381.

condemnares a la ignorància, al poc estímul i, a més, eren massa infortunades per a esperar que els homes fessin alguna cosa per les dones sense recursos. Veia que els homes no havien escatimat per procurar-se socors a ells, com els invàlids pels militars o les cases d'acollida per la noblesa, i demanava una casa d'acollida, proporcionada per la Nació, per a les dones sense recursos. Fins i tot va fer referència a Espanya, país molt mal considerat per a França, per cridar l'atenció del retard que suposava no acabar amb aquestes injustícies: "*Espanya, el país de la Inquisició, ens mostra que aquesta injustícia no era digne de les seves màximes. Serem menys humans, menys justos que els espanyols?*".⁵²

També va escriure molts textos polítics. Al seu primer pamflet polític, *Lettre au peuple, ou Projet d'une caisse patriotique, par une Citoyenne*, proposà un impost voluntari, segons les possibilitats de cadascú, per arribar a solucionar el dèficit de França, el qual considerava que venia del regnat de Lluís XIV i XV. A *Remarques patriotiques, par la citoyenne auteur de la 'Lettre au Peuple'* plantejà un programa de reformes socials per disminuir el deute nacional, l'abús de la noblesa i la passivitat dels rics, els quals, considerava, no feien res per salvar la nació. Va ser molt explícita en condemnar temes com la corrupció o la malversació de fons públics, com també en seguir expressant demandes envers el seu sexe. Per exemple a *Le cri du sage, par une Femme*, un text polític on demanava que tots els estaments s'esforcessin per tal d'arribar a un acord, també va reivindicar justícia per a les dones.

Olympe no fou només una dona teòrica, a més, participà en accions durant la Revolució. Podem destacar el seu lideratge a la delegació de dones que acudien a l'Assemblea per donar joies o articles valuosos per contribuir en eixugar el deute públic. Era el seu projecte de la caixa patriòtica i una manera d'implicar-se en política. També va concórrer en el Club de la Revolució per tal de superar la seva manca d'educació. No obstant això, tot i les seves grans reflexions i iniciatives, Olympe va ser menystinguda i, de fet, fins a inicis del segle XX no es va tenir en compte. Això va ser degut a la seva manera desordenada i excessivament personal de plasmar les seves idees, però, en part, també perquè era una dona. És rellevant esmentar que Olympe va escriure molts textos parlant sobre el context revolucionari i va rebre moltes crítiques que anaven dirigides directament a vexar-la per qüestió de sexe, no pel que escrivia.

La seva ideologia política és difícil de definir. Ella es considerava conservadora i partidària d'una tercera via, arribar a un acord entre noblesa i Tercer Estat, i es definia com a patriota reialista. Fou fidel a la monarquia i reclamà una regeneració d'aquesta; tanmateix, era

⁵² BLANCO CORUJO, Olivia, *Op. Cit.*

pacifista, i podem veure escrits on denuncià que Lluís XVI fos partidari de la guerra. Un exemple fou el seu pamflet titulat *La Fierté de l'Innocence, ou le Silence du véritable Patriotisme*. A mesura que es va proclamar la República i avançava el temps deia que se sentia republicana i constitucional a parts iguals. Ara bé, per molt que les seves tendències polítiques poguessin variar, el seu posicionament envers la necessitat de veu i de vot de les dones va ser ferm. Igualment, sempre va ser antijacobina, per ella la república era liberal i respectuosa amb la llibertat d'expressió i els jacobins eren uns dictadors i, fins i tot, havia fet conèixer públicament que odiava a Robespierre. A causa del seu activisme va viure episodis molt desagradables i Olympe tenia consciència respecte al fet que corria perill. Cal destacar un fet que ocorregué quan havia quedat amb el ciutadà Allion i aquest va aparèixer amb un grup d'homes armats, fent que ella fugís davant d'aquell acte d'intimidació. No era el primer, els actes violents s'estaven tornant molt habituals, recordem Théroigme de Méricourt. Davant d'aquesta conjuntura, fins i tot va arribar a anunciar que deixava l'activisme polític al cartell *Mon dernier mot a mes chers amis*, però no ho va fer.

Una altra de les seves constants va ser el patriotisme. En una de les seves obres polítiques anomenada *El testament polític d'Olympe de Gouges* va posar la seva vida a disposició de la causa amb una de les seves frases més cèlebres: "*Llego el meu cor a la pàtria, la meva honradesa als homes (la necessiten), la meva ànima a les dones, no els hi faig un do indiferent*". Finalment sí que va morir per la pàtria. Arran d'una octava anomenada *Les Tres Urnes*, on demanava un plebiscit nacional per escollir entre el govern republicà unitari, la federació o la monarquia, va acabar tancada en una cel·la per haver contradit la llei i haver escrit textos que podien provocar la dissolució de la representació nacional i el restabliment de la monarquia. Detinguda seguiria escrivint, però finalment va morir guillotinata el 3 de novembre de 1793, ja que el càstig del seu delicte era la pena de mort. No va disposar d'advocats, ella mateixa va haver de defensar-se, arribant a dir que estava embarassada. No se sap si és veritat, però, en tot cas, les proves que li van fer no ho confirmaren. Les seves últimes paraules van ser: "*Fills de la pàtria, vosaltres venjareu la meva mort!*". Però Olympe no va ser recordada, ni tan sols pel seu fill, qui, deu dies després que la seva mare fos executada, va firmar una professió de fe cívica on renegava d'ella. Es va dir que havia volgut ser un home d'Estat, oblidant les virtuts pròpies del seu sexe. El procurador de la Comuna, Pierre-Gaspard Chaumette, va dir que Olympe de Gouges era: "*una dona home, la imprudent Olympe de Gouges que va instituir societats de dones abandonant les cures de la seva casa,*

va voler poliquitejar i va cometre crims”.⁵³ Recordem que a la República de la llibertat no es podien acceptar les transgressions. El mateix any de la seva mort van ser prohibits els clubs i societats populars de les dones, també molt importants pel paper de les dones durant la Revolució.⁵⁴ Les dones es veien com una amenaça i temptació dels bons costums i el primer feminisme va ser tallat amb la guillotina, com també amb l'exili i la presó de les líders més destacades.

4.1. Declaració dels drets de la Dona i de la Ciutadana.

Ubiquem a Olympe de Gouges com a pionera del feminisme polític per ser la creadora del primer document polític que proposà l'emancipació femenina: *La Declaració dels Drets de la Dona i de la Ciutadana* (1791). Aquest document postulà la igualtat jurídica i legal de les dones respecte als homes, buscant el caràcter universal dels drets humans que no tenia la *Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà* (1789).⁵⁵ Aquest text és un clar exemple de com les idees del pensament il·lustrat van influir en la lluita feminista, sobretot si tenim en compte que es va basar en la *Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà*, una doble reivindicació dels drets, naturals i civils.

Els revolucionaris van concedir l'exercici dels drets polítics només als homes i van afirmar el principi fundacional de la igualtat sense incloure-hi les dones. De Gouges de seguida va veure aquesta exclusió i va fer pública la seva *Declaració* el setembre de 1791, pocs dies després que el rei acceptés la Constitució. Cal matisar que, anteriorment, ja hi havia hagut veus que havien percebut l'exclusió femenina de la *Declaració* de 1789. Per exemple, el 10 d'agost de 1791, a *Le journal des Droits de l'Homme* es va demandar aquesta omisió, però ho van retirar a causa de les amenaces rebudes. La diferència és que Olympe de Gouges ho va fer des d'un model declaratiu que representava la generalització més radical de l'època i mai va desvincular-se de la causa.⁵⁶ De reivindicacions polítiques també en trobem abans. Per exemple en els *cahiers de doléances* les dones ja presentaren demandes específiques d'igualtat política, com també en trobem a la participació activa de les dones durant la Revolució. Però Olympe de Gouges, amb la seva declaració, va donar a aquestes vindicacions, peticions, demandes, una articulació legal i política com a tal. És el format el

⁵³ MANZANERA LÓPEZ, Laura, *Op. Cit.*

⁵⁴ PULEO, Alicia H., et al. *Op. Cit.*

⁵⁵ MANZANERA LÓPEZ, Laura. *Op. Cit.*

⁵⁶ FAURÉ, Christine. “De los derechos del hombre a los derechos de la mujer: una conversión intelectual difícil” dins d'*Enciclopedia histórica y política de las mujeres: Europa y América*. Ediciones Akal, 2010.

que la fa única, ja no estem davant d'un memorial de greuges o d'un quadern de queixes, la *Declaració dels drets de la Dona i la Ciutadana* fou una afirmació del poder constituent. Cal esmentar que el 1791 el vot era censatari, per tant, molts homes tampoc podien votar, però Olympe no hi va fer cap referència.⁵⁷ Ella, de fet, no va demanar uns drets per les dones, sinó que va reclamar els drets naturals que els hi pertocaven. Això no obstant, al fer una interpel·lació directe a l'home, va acabar situant les seves vindicacions com a específiques del seu sexe.

La *Declaració* la dedicà a Maria Antonieta, animant-la a liderar l'alliberació i regeneració del sexe femení. La crida individualitzada a la reina també li va donar un ancoratge polític. A priori podia semblar que Olympe hagués afegit la paraula dona a la *Declaració dels drets de l'Home i del Ciutadà*, però les seves vindicacions van anar més enllà, començant en què la *Declaració* d'Olympe s'inicià afirmant que el sexe superior era el femení, per bellesa, per coratge i pels sofriments que patien.

Pel que fa als articles veiem com s'adaptà als de la *Declaració* de 1789 per afegir-hi les seves vindicacions. A l'article III ja vindicava que la Nació l'havien de formar tots els homes i dones, com també ho feia a l'article XVI, on declarava nul·la la Constitució que no hagués estat redactada per tots els individus. També demanava igualtat política, laboral i econòmica, on afegí la tributària als articles XIII i XIV i la de propietat al XVII. L'article IV fou una clara denuncia a la tirania masculina, on apel·lava a les lleis de la naturalesa i la raó, valors fonamentals pel pensament il·lustrat. Hem de veure que Olympe quan parla de lleis es refereix a les lleis de la naturalesa, als drets naturals, ja que les lleis de la *Declaració* de 1789 eren les que havien arrelat dels drets naturals a les dones i havien legitimant la desigualtat - article V-. Ella sostenia que l'única distinció entre persones la marcava el talent i les virtuts, no pas el sexe. De Gouges també defensà la llibertat d'expressió i una igualtat davant les lleis, on cal destacar l'article X amb la seva vindicació a què les dones poguessin ser escollides amb la seva famosa sentència de "*si la dona té dret a pujar al cadafal, ha de tenir el dret a pujar a la tribuna*", i l'article XI per la seva defensa respecte als fills naturals, on la dona podia revelar qui era el pare. Va ser una clara vindicació de llibertat sexual i d'expressió.

Finalment acabà amb un llarg postàmbul on també hi inclogué un contracte social de l'home i la dona. Olympe veia que la natura estava contaminada de prejudicis i demanava que

⁵⁷ GAUTHIER, Florence. "Olympe de Gouges: ¿historia o mistificación?", *Sin Permiso: República y socialismo también para el siglo XXI*, 2015, 13: 227-239.

les dones obrissin els ulls i s'adonessin que no havien rebut cap avantatge amb la Revolució. Fins i tot va arribar a criticar el paper passiu de moltes dones per animar-les a prendre consciència de la seva situació. Fou una crida, sota la bandera de la filosofia, a què les dones reivindicassin els seus drets com a col·lectiu. També va fer crítiques directes al matrimoni, el qual definia com la tomba de la confiança i de l'amor, i a la societat en general, per haver arrelat a les dones a aquest paper. De Gouges volia canvis, ella mateixa es definia com una defensora de la justícia i de l'equitat, per això en la seva *Declaració*, a més, carregava contra el sector eclesiàstic, demanava separació de poders i criticava la justícia del nou règim, que, segons ella, seguia sent el mateix monopoli corrupte.⁵⁸

En definitiva, Olympe de Gouges va declarar una igualtat absoluta entre homes i dones, sempre apel·lant a la voluntat general i denunciant que els drets de les dones fossin per la utilitat particular dels homes. Les seves vindicacions van anar dirigides a la dona i al seu paper com a ciutadana, en cap moment va fer referència a qüestions de l'àmbit privat, com podíem trobar en Mary Wollstonecraft, per exemple. Per això se la situa en el naixement del feminisme polític.⁵⁹ L'any 1791 Olympe va signar un dels documents més excepcionals i inesperats que, si no fos una fita en la història política i la història de les dones es podia donar en la història de les idees.⁶⁰ La *Declaració* no va ser reconeguda com una de les principals aportacions al pensament feminista modern fins a inicis del segle XX, la mateixa època en la qual Alfred Guillois va publicar un estudi psicològic sobre les dones de la Revolució Francesa. Aquest les va titllar de malaltes, sobretot a Olympe de Gouges, a qui va acusar de paranoia reformatòria, una mena d'obsessió per la reforma.⁶¹

5. Conclusions i noves perspectives.

Al segle XVIII va néixer el primer feminisme i, amb Olympe de Gouges, concretament, el feminisme polític.⁶² Si el personatge d'Olympe és rellevant és perquè no va ser ni una excepció, ni una anomalia. L'occitana fou una veu entre moltes altres que van inaugurar una tradició intel·lectual d'impugnació moral de la subjecció de les dones i de lluita contra el prejudici. Aquestes veus van assenyalar l'existència d'una estructura de dominació masculina

⁵⁸ PULEO, Alicia H., et al. *Op. Cit.*

⁵⁹ DUHET, Paule-Marie. *Op. Cit.*

⁶⁰ ABOUDRAR, Sophia. "Variété: Construction normative et féminité: Olympe de Gouges, ou la portée du modèle déclaratif", *L'Année sociologique (1940/1948-)*, 2003, 197-210.

⁶¹ GUILLOIS, Alfred. *Étude médico-psychologique sur Olympe de Gouges, considérations générales sur la mentalité des femmes pendant la Révolution française, par le Dr Alfred Guillois,.* A. Rey, 1904.

⁶² COBO, Rosa. *Op. Cit.*

com a responsable d'una de les desigualtats de la societat moderna, mostrant que aquesta era una construcció històrica, social i artificial, com deia Mary Wollstonecraft, que era aliena a Déu i a la naturalesa. Durant el segle de les Llums es van teoritzar més discursos que a cap altre segle respecte a l'alliberació de les dones⁶³, paradoxalment des dels postulats il·lustrats. El pensament il·lustrat, un producte patriarcal, va ser clau pel feminisme original.⁶⁴ Per part de les veus feministes, com Olympe de Gouges o Mary Wollstonecraft, es van atacar les teories misògines que havien estat creades per personatges que alhora admiraven per ser referents del pensament il·lustrat, com Kant o Rousseau.⁶⁵

El primer feminisme va trobar moltes resistències. El sistema patriarcal es va poder redefinir i legitimar en una societat que tenia com a lema la igualtat, la llibertat i la fraternitat. Hem de tenir en compte que el sistema patriarcal no ha sigut igual en totes les cultures ni al llarg de la història i Rousseau és un clar exemple de com en el segle de les Llums es va reconstruir basant-se en uns nous models de la feminitat i de la família. La redefinició dels rols de gènere i de la família va ser la nova base per la unitat social i per controlar a les dones basant-se en un discurs que les definia per la seva naturalesa. Els discursos que van teoritzar una inferioritat de la dona ho van fer de manera conscient, coneixent les reivindicacions per part de les veus feministes. No es pot desqualificar l'hermenèutica feminista per ser suposadament anacrònica, ja que això seria historicisme determinista i voler ignorar la història del patriarcat.⁶⁶ No tot és pla fins l'actualitat. El gènere i la seva definició va ser i és un conflicte, no pas un consens social. No oblidem que el gènere és un camp des del qual s'articula el poder, per això les reivindicacions feministes van trobar, i segueixen trobant, tantes resistències.⁶⁷

La redefinició del sistema patriarcal, després de l'experiència revolucionària, es va fer norma estatal i el Codi de Napoleó va ser el model d'organització dels nous estats liberals que es van desenvolupar al llarg del segle XIX a Occident. Un cop finalitzada la Revolució es va iniciar un període de reacció i de retorn a l'ordre polític, social, moral i familiar. Des de l'any

⁶³ LARRÈRE, Catherine. *Op. Cit.*

⁶⁴ COBO, Rosa. *Op. Cit.*

⁶⁵ COBO, Rosa. *Fundamentos del patriarcado moderno: Jean Jacques Rousseau*, Universitat de València, 1995; SEIDMAN TROUILLE, Mary. "The influence of Class and Politics on Women's Response to Rousseau: Stéphanie de Genlis and Olympe de Gouges" dins de *Sexual politics in the Enlightenment: Women writers read Rousseau*. Suny Press, 1997.

⁶⁶ AMORÓS, Celia; DE MIGUEL, Ana. *Op. Cit.*

⁶⁷ SCOTT, Joan W. "El género: una categoría útil para el análisis histórico", a AMELANG, James S., i NASH, Mary (eds.), *Historia y género: las mujeres en la Europa Moderna y Contemporánea*, València: Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1990, pp. 23-58.

1796 la política es va reservar a una minoria d'homes i les dones van passar a ser anomenades com a *madame*, perdent així la poca capacitat jurídica que havien aconseguit. No podem obviar que les revolucions són conservadores i, fins i tot, aguditzen la contradicció entre els sexes. Això no obstant, que l'experiència del primer feminisme fos curta no li treu valor. La història del feminisme no és teleològica, i sense el feminisme del segle XVIII no s'entén el del segle següent.⁶⁸ Amb el naixement del feminisme el retorn a l'ordre mai tornaria a ser el mateix.

Com a última reflexió cal prestar atenció a la precursora del feminisme polític. La seva *Declaració dels drets de la dona i la ciutadana* (1791) va ser clau en el naixement del feminisme polític, destacant el fet que va ser una crida directe a les dones i a la lluita feminista. S'ha de tenir en compte que la teoria feminista no és homogènia, i és important centrar la importància del personatge d'Olympe de Gouges (1748-1793) en el seu context. El seu pensament també té les seves paradoxes i cal estudiar-les, sense idealitzar ni tampoc menystenir. Caldria estudiar més profundament tota l'obra d'Olympe de Gouges per poder perfilar amb més adequació quina va ser la seva ideologia, fins a quin punt va arribar a defensar els postulats feministes i fins a quin punt va ser una dona contradictòria respecte les seves reivindicacions polítiques i feministes. No obstant això, no hi ha dubte en què va ser clau en el fet d'afirmar la personalitat política de les dones durant la Revolució i el seu personatge ha de ser reivindicat, no només per ser un referent pels moviments d'alliberació de les dones, sinó per ser un referent de la lluita per la igualtat, al marge del gènere, condició social o color de pell.

⁶⁸ GODINEAU, Dominique. *Op. Cit.* ; ROUDINESCO, Elisabeth; CARRILLO, Bernardo Moreno. *Op. Cit.*

6. Bibliografía.

ABOUDRAR, Sophia. “Variété: Construction normative et féminité: Olympe de Gouges, ou la portée du modèle déclaratif”, *L'Année sociologique (1940/1948-)*, 2003, 197-210.

ALONSO, Isabel; BELINCHÓN, Mila. *1789-1793, la voz de las mujeres en la revolución francesa: Cuadernos de quejas y otros textos*, La Sal, 1989.

AMORÓS, Celia. *Hacia una crítica de la razón patriarcal*, Anthropos Editorial, 1991.

AMORÓS, Celia; DE MIGUEL, Ana. *Teoría feminista. De la Ilustración a la globalización*, Editorial Minerva, 2005.

BLANCO CORUJO, Olivia. *Olimpia De Gouges 1748-1793*, Ediciones del Orto, 2000.

BOLUFER PERUGA, Mónica. “Ecos de la «querelle des femmes» en la España del siglo XVIII”, *Actas de la II Reunión Científica de la Asociación Española de Historia Moderna Moratalla 1992*, Universidad de Murcia, 1993, 185-194.

BOLUFER PERUGA, Mónica. “Discursos sobre las mujeres en la cultura de la Ilustración: conexiones europeas y peculiaridades hispánicas”, *El mundo hispánico en el Siglo de las Luces*, 1996, 493-516.

BOLUFER PERUGA, Mónica. “La construcción de la identidad femenina: reformismo e Ilustración”, *Estudis: revista de historia moderna*, 1995, 21: 249-265.

BOLUFER PERUGA, Mónica. “Mujeres y hombres en los espacios del Reformismo Ilustrado: debates y estrategias”. *HMiC: Història Moderna i Contemporània*, 2003, 1: 155-170.

CAMPILLO, Neus. “El feminismo como crítica filosófica”, *Isegoría*, 1994, 9: 164.

CASTELLS OLIVÁN, Irene. *La revolución francesa (1789-1799)*, Síntesis, 1997.

CAVANA, María Luisa P. " Sobre el mejoramiento civil de las mujeres: Theodor Gottlieb von Hippel o las contradicciones de la Ilustración", *Agora*, 1991, 10: 59-69.

COBO, Rosa. "Las paradojas de la igualdad en Jean-Jacques Rousseau", *Avances del Cesor*, 2012, 9.9: 109-121.

COBO, Rosa. *Fundamentos del patriarcado moderno: Jean Jacques Rousseau*, Universitat de València, 1995.

DELON, Michel, "Femmes de lettres et féminisme" dins de *Dictionnaire européen des Lumières*, Presses universitaires de France, 1997.

DUBY, Georges; PERROT, Michelle. *Historia de las mujeres, Del Renacimiento a la Edad Moderna*, Taurus, 1994.

DUHET, Paule-Marie. *Las mujeres y la revolución: 1789-1794*, Península, 1974.

FAURÉ, Christine. "La naissance d'un anachronisme: «le féminisme pendant la Révolution française", *Annales historiques de la Révolution française*, 2006, 344, 193-195.

FAURÉ, Christine. "De los derechos del hombre a los derechos de la mujer: una conversión intelectual difícil" dins d'*Enciclopedia histórica y política de las mujeres: Europa y América*. Ediciones Akal, 2010.

FAYOLLE, Caroline. "Former la «femme nouvelle». Les débats à la Convention sur l'éducation publique des filles (septembre 1792-décembre 1793)", *La Révolution française. Cahiers de l'Institut d'histoire de la Révolution française*, 2014, 6.

GAUTHIER, Florence. "Olympe de Gouges: ¿historia o mistificación?", *Sin Permiso: República y socialismo también para el siglo XXI*, 2015, 13: 227-239.

GAUTHIER, Florence, "Las luces y el derecho natural" dins de MATEO, María Cruz Romeo, et al. *Orígenes del liberalismo. Universidad, política, economía*, Universidad de Salamanca, 2003, pp. 105-116.

GÉRARD, Alice. *Mitos de la Revolución francesa*, Edicions 62, 1973.

GODINEAU, Dominique. *Citoyennes tricoteuses: les femmes du peuple à Paris pendant la Révolution française*, Alinéa, 1988.

GODINEAU, Dominique. “Femmes et féminisme” dins de *Dictionnaire historique de la Révolution française*, Presses universitaires de France, 1989.

GODINEAU, Dominique. “La mujer” dins d’*El hombre de la Ilustración*, Alianza, 1995.

GODINEAU, Dominique, et al., “Femmes, genre, révolution”, *Annales historiques de la Révolution française*, 2009, 358: 143-166.

HERNÁNDEZ SANDOICA, Elena. “Cinco tendencias recientes en historiografía” dins de *Tendencias historiográficas actuales. Escribir historia hoy*, Akal, 2004.

LAQUEUR, Thomas. *La construcción del sexo: cuerpo y género desde los griegos hasta Freud*. Vol. 20. Ediciones cátedra, 1994.

LARRÈRE, Catherine. “¿ Sexo o rango? La condición de las mujeres en la filosofía de la Ilustración” dins d’*Enciclopedia histórica y política de las mujeres: Europa y América*, 2010, 50: 161.

MANZANERA LÓPEZ, Laura. *Olympe de Gouges: la cronista maldita de la Revolución Francesa*, El Viejo Topo, 2010.

MARTIN, Jean-Clément. *La révolte brisée: femmes dans la Révolution française et l'Empire*, Armand Colin, 2008.

MICHELET, Jules. *Les femmes de la Revolution par J. Michelet*, Delahays, 1855.

MICHELET, Jules. *Histoire de la Révolution Française*, Paris: Robert Laffont, 1979, tome II.

MOLINA PETIT, Cristina. *Dialéctica feminista de la Ilustración*, Anthropos Editorial, 1994.

MOUSSET, Sophie. *Olympe de Gouges et les droits de la femme*, Editions du Félin, 2003.

OFFEN, Karen. “Historia de las mujeres”, *La aljaba*, 2009, 13: 0-0.

PÉREZ GARZÓN, Juan Sisinio. “La revolución liberal: los derechos del hombre ¿y de las mujeres?” dins d’*Historia del feminismo*, Catarata, 2011.

POULAIN DE LA BARRE, François. *Sobre la igualtat dels dos sexes*, Universitat de València, 1993.

PULEO, Alicia H., et al. *La ilustración olvidada: la polémica de los sexos en el siglo XVIII*, Anthropos Editorial, 1993.

ROCHE, Daniel; FERRONE, Vincenzo, “Historia e historiografía de la Ilustración” dins de *Diccionario histórico de la Ilustración*, Alianza, 1998.

ROUDINESCO, Elisabeth; CARRILLO, Bernardo Moreno. *Feminismo y revolución: Théroigne de Méricourt*, Edicions 62, 1990

RUDÉ, George et al. *La revolución francesa*, Vergara, 1989.

SEIDMAN TROUILLE, Mary. “The influence of Class and Politics on Women’s Response to Rousseau: Stéphanie de Genlis and Olympe de Gouges” dins de *Sexual politics in the Enlightenment: Women writers read Rousseau*, Suny Press, 1997.

SCOTT, Joan W. “El género: una categoría útil para el análisis histórico”, a AMELANG, James S., i NASH, Mary (eds.), *Historia y género: las mujeres en la Europa Moderna y Contemporánea*, València: Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d’Estudis i Investigació, 1990, pp. 23-58.

TARIN, René. “L’Esclavage des noirs, ou la mauvaise conscience d’Olympe de Gouges“, *Dix-Huitième Siècle*, 1998, 30.1: 373-381.

7. Annex

S'adjunta *La Declaració dels Drets de la Dona i de la Ciutadana* (1791) d'Olympe de Gouges per ser la font primària que ha estat clau per entendre com va sorgir el feminisme polític. Consta de diverses parts. El primer lloc veiem l'apel·lació directe a Maria Antonieta, en segon lloc els articles de la declaració que els rep un petit preàmbul i, finalment, un epíleg addicional, on inclou un contracte social.

LES DROITS DE LA FEMME.

A LA REINE.

MADAME,

PEU faite au langage que l'on tient aux Rois, je n'emploierai point l'adulation des Courtisans pour vous faire hommage de cette singulière production. Mon but, Madame, est de vous parler franchement; je n'ai pas attendu, pour m'exprimer ainsi, l'époque de la Liberté: je me suis montrée avec la même énergie dans un temps où l'aveuglement des Despotes punissait une si noble audace.

Lorsque tout l'Empire vous accusait et vous rendait responsable de ses calamités, moi seule, dans un temps de trouble et d'orage, j'ai eu la force de prendre votre défense. Je n'ai jamais pu me persuader qu'une Princesse, élevée au sein des grandeurs, eût tous les vices de la bassesse.

A

143

Oui , Madame , lorsque j'ai vu le glaive levé sur vous , j'ai jeté mes observations entre ce glaive et la victime ; mais aujourd'hui que je vois qu'on observe de près la foule de mutins soudoyée , & qu'elle est retenue par la crainte des loix , je vous dirai , Madame , ce que je ne vous aurois pas dit alors.

Si l'étranger porte le fer en France , vous n'êtes plus à mes yeux cette Reine faussement inculpée , cette Reine intéressante , mais une implacable ennemie des Français. Ah ! Madame , songez que vous êtes mère et épouse ; employez tout votre crédit pour le retour des Princes. Ce crédit , si sagement appliqué , raffermirait la couronne du père , la conserve au fils , et vous réconcilie l'amour des Français. Cette digne négociation est le vrai devoir d'une Reine. L'intrigue , la cabale , les projets sanguinaires précipiteroient votre chute , si l'on pouvait vous soupçonner capable de semblables desseins.

Qu'un plus noble emploi , Madame , vous caractérise , excite votre ambition , et fixe vos regards. Il n'appartient qu'à celle que le hasard a élevée à une place éminente , de donner du poids à l'essor des Droits de la Femme , et d'en accélérer les succès. Si vous étiez moins instruite , Madame , je

pourrais craindre que vos intérêts particuliers ne l'emportassent sur ceux de votre sexe. Vous aimez la gloire : songez , Madame , que les plus grands crimes s'immortalisent comme les plus grandes vertus ; mais quelle différence de célébrité dans les fastes de l'histoire ! l'une est sans cesse prise pour exemple , et l'autre est éternellement l'exécration du genre humain.

On ne vous fera jamais un crime de travailler à la restauration des moeurs , à donner à votre sexe toute la consistance dont il est susceptible. Cet ouvrage n'est pas le travail d'un jour, malheureusement pour le nouveau régime. Cette révolution ne s'opérera que quand toutes les femmes seront pénétrées de leur déplorable sort, & des droits qu'elles ont perdus dans la société. Soutenez, Madame, une si belle cause ; défendez ce sexe malheureux, et vous aurez bientôt pour vous une moitié du royaume, et le tiers au moins de l'autre.

Voilà, Madame, voilà par quels exploits vous devez vous signaler et employer votre crédit. Croyez-moi, Madame, notre vie est bien peu de chose, sur-tout pour une Reine, quand cette vie n'est pas embellie par l'amour

des peuples , et par les charmes éternels de la bienfaisance.

S'il est vrai que des Français arment contre leur patrie toutes les puissances ; pourquoi ? pour de frivoles prérogatives , pour des chimères. Croyez , Madame , si j'en juge par ce que je sens , le parti monarchique se détruira de lui-même , qu'il abandonnera tous les tyrans , et tous les coeurs se rallieront autour de la patrie pour la défendre.

Voilà , Madame , voilà quels sont mes principes. En vous parlant de ma patrie , je perds de vue le but de cette dédicace. C'est ainsi que tout bon Citoyen sacrifie sa gloire , ses intérêts , quand il n'a pour objet que ceux de son pays.

Je suis avec le plus profond respect ,

M A D A M E ,

Votre très-humble et très-obéissante servante ,

DE GOUGES.

 LES DROITS DE LA FEMME.

HOMME, es-tu capable d'être juste ? C'est une femme qui t'en fait la question ; tu ne lui ôteras pas du moins ce droit. Dis-moi ? qui t'a donné le souverain empire d'opprimer mon sexe ? ta force ? tes talens ? Observe le créateur dans sa sagesse ; parcours la nature dans toute sa grandeur, dont tu sembles vouloir te rapprocher, et donne-moi, si tu l'oses, l'exemple de cet empire tyrannique.

* Remonte aux animaux, consulte les éléments, étudie les végétaux, jette enfin un coup-d'œil sur toutes les modifications de la matière organisée ; et rends-toi à l'évidence quand je t'en offre les moyens ; cherche, fouille et distingue, si tu le peux, les sexes dans l'administration de la nature. Par-tout tu les trouveras confondus, par-tout ils coopèrent avec un ensemble harmonieux à ce chef-d'oeuvre immortel.

L'homme seul s'est fagoté un principe de cette exception. Bizarre, aveugle, boursoufflé de sciences et dégénéré, dans ce siècle de

* De Paris au Pérou, du Japon jusqu'à Rome,

Le plus sot animal, à mon avis, c'est l'homme.

lumières et de sagacité, dans l'ignorance la plus crasse, il veut commander en despote sur un sexe qui a reçu toutes les facultés intellectuelles; il prétend jouir de la révolution, et réclamer ses droits à l'égalité, pour ne rien dire de plus.

DÉCLARATION DES DROITS DE LA
FEMME ET DE LA CITOYENNE,

*A décréter par l'Assemblée nationale dans
ses dernières séances ou dans celle de
la prochaine législature.*

P R É A M B U L E.

Les mères, les filles, les soeurs, représentantes de la nation, demandent d'être constituées en assemblée nationale. Considérant que l'ignorance, l'oubli ou le mépris des droits de la femme, sont les seules causes des malheurs publics et de la corruption des gouvernemens, ont résolu d'exposer dans une déclaration solennelle, les droits naturels, inaliénables et sacrés de la femme, afin que cette déclaration, constamment présente à tous les membres du corps social, leur rappelle sans cesse leurs droits et leurs devoirs, afin que les actes du pouvoir des

femmes , et ceux du pouvoir des hommes pouvant être à chaque instant comparés avec le but de toute institution politique , en soient plus respectés , afin que les réclamations des citoyennes , fondées désormais sur des principes simples et incontestables , tournent toujours au maintien de la constitution , des bonnes moeurs , et au bonheur de tous.

En conséquence , le sexe supérieur en beauté comme en courage , dans les souffrances maternelles , reconnaît et déclare , en présence et sous les auspices de l'Être suprême , les Droits suivans de la Femme et de la Citoyenne.

A R T I C L E P R E M I E R.

La Femme naît libre et demeure égale à l'homme en droits. Les distinctions sociales ne peuvent être fondées que sur l'utilité commune.

I I.

Le but de toute association politique est la conservation des droits naturels et imprescriptibles de la Femme et de l'Homme : ces droits sont la liberté , la propriété , la sûreté , et sur-tout la résistance à l'oppression.

I I I.

Le principe de toute souveraineté réside

essentiellement dans la Nation , qui n'est que la réunion de la Femme et de l'Homme : nul corps , nul individu , ne peut exercer d'autorité qui n'en émane expressement.

I V.

La liberté et la justice consistent à rendre tout ce qui appartient à autrui ; ainsi l'exercice des droits naturels de la femme n'a de bornes que la tyrannie perpétuelle que l'homme lui oppose ; ces bornes doivent être réformées par les loix de la nature et de la raison.

V.

Les loix de la nature et de la raison défendent toutes actions nuisibles à la société : tout ce qui n'est pas défendu par ces loix , sages et divines , ne peut être empêché , et nul ne peut être contraint à faire ce qu'elles n'ordonnent pas.

V I.

La Loi doit être l'expression de la volonté générale ; toutes les Citoyennes et Citoyens doivent concourir personnellement , ou par leurs représentans , à sa formation ; elle doit être la même pour tous : toutes les citoyennes et tous les citoyens , étant égaux à ses yeux , doivent être également admissibles à toutes dignités , places et emplois publics ,

selon leurs capacités , & sans autres distinctions que celles de leurs vertus et de leurs talens.

V I I.

Nulle femme n'est exceptée ; elle est accusée , arrêtée , & détenue dans les cas déterminés par la Loi. Les femmes obéissent comme les hommes à cette Loi rigoureuse.

V I I I.

La loi ne doit établir que des peines strictement & évidemment nécessaires , & nul ne peut être puni qu'en vertu d'une Loi établie et promulguée antérieurement au délit et légalement appliquée aux femmes.

I X.

Toute femme étant déclarée coupable , toute rigueur est exercée par la Loi.

X.

Nul ne doit être inquiété pour ses opinions mêmes fondamentales , la femme a le droit de monter sur l'échafaud ; elle doit avoir également celui de monter à la Tribune ; pourvu que ses manifestations ne troublent pas l'ordre public établi par la Loi.

X I.

La libre communication des pensées et des opinions est un des droits les plus précieux

de la femme , puisque cette liberté assure la légitimité des pères envers les enfans. Toute Citoyenne peut donc dire librement , je suis mère d'un enfant qui vous appartient , sans qu'un préjugé barbare la force à dissimuler la vérité ; sauf à répondre de l'abus de cette liberté dans les cas déterminés par la Loi.

X I I.

La garantie des droits de la femme et de la citoyenne nécessite une utilité majeure ; cette garantie doit être instituée pour l'avantage de tous , & non pour l'utilité particulière de celles à qui elle est confiée.

X I I I.

Pour l'entretien de la force publique , & pour les dépenses d'administration , les contributions de la femme et de l'homme sont égales ; elle a part à toutes les corvées , à toutes les tâches pénibles ; elle doit donc avoir de même part à la distribution des places , des emplois , des charges , des dignités et de l'industrie.

X I V.

Les Citoyennes et Citoyens ont le droit de constater par eux-mêmes , ou par leurs représentans , la nécessité de la contribution publique. Les Citoyennes ne peuvent y adhérer que par l'admission d'un partage égal ,

non-seulement dans la fortune , mais encore dans l'administration publique , et de déterminer la quotité , l'assiette , le recouvrement et la durée de l'impôt.

X V.

La masse des femmes , coalisée pour la contribution à celle des hommes , a le droit de demander compte , à tout agent public , de son administration.

X V I.

Toute société , dans laquelle la garantie des droits n'est pas assurée , ni la séparation des pouvoirs déterminée , n'a point de constitution ; la constitution est nulle , si la majorité des individus qui composent la Nation , n'a pas coopéré à sa rédaction.

X V I I.

Les propriétés sont à tous les sexes réunis ou séparés ; elles ont pour chacun un droit inviolable et sacré ; nul ne peut en être privé comme vrai patrimoine de la nature , si ce n'est lorsque la nécessité publique , légalement constatée , l'exige évidemment , et sous la condition d'une juste et préalable indemnité.

P O S T A M B U L E.

Femme , réveille-toi ; le tocsin de la raison se fait entendre dans tout l'univers ; recon-

nois tes droits. Le puissant empire de la nature n'est plus environné de préjugés , de fanatisme , de superstition et de mensonges. Le flambeau de la vérité a dissipé tous les nuages de la sottise et de l'usurpation. L'homme esclave a multiplié ses forces , a eu besoin de recourir aux tiennes pour briser ses fers. Devenu libre , il est devenu injuste envers sa compagne. O femmes ! femmes , quand cesserez-vous d'être aveugles ? Quels sont les avantages que vous avez recueillis dans la révolution ? Un mépris plus marqué , un dédain plus signalé. Dans les siècles de corruption vous n'avez régné que sur la foiblesse des hommes. Votre empire est détruit ; que vous reste-t-il donc ? la conviction des injustices de l'homme. La réclamation de votre patrimoine , fondée sur les sages décrets de la nature ; qu'auriez-vous à redouter pour une si belle entreprise ? le bon mot du Législateur des nêces de Cana ? Craignez - vous que nos Législateurs Français , correcteurs de cette morale , long-temps accrochée aux branches de la politique , mais qui n'est plus de saison , ne vous répètent : femmes , qu'y a-t-il de commun entre vous et nous ? Tout , auriez-vous à répondre. S'ils s'obstinoient , dans leur foiblesse , à mettre cette inconséquence en contradiction avec leurs principes ; opposez cou-

rageusement la force de la raison aux vaines prétentions de supériorité ; réunissez-vous sous les étendards de la philosophie ; déployez toute l'énergie de votre caractère , et vous verrez bientôt ces orgueilleux , non serviles adorateurs rampans à vos pieds , mais fiers de partager avec vous les trésors de l'Etre-Suprême. Quelles que soient les barrières que l'on vous oppose , il est en votre pouvoir de les affranchir ; vous n'avez qu'à le vouloir. Passons maintenant à l'effroyable tableau de ce que vous avez été dans la société ; & puisqu'il est question , en ce moment , d'une éducation nationale , voyons si nos sages Législateurs penseront sainement sur l'éducation des femmes.

Les femmes ont fait plus de mal que de bien. La contrainte et la dissimulation ont été leur partage. Ce que la force leur avoit ravi , la ruse leur a rendu ; elles ont eu recours à toutes les ressources de leurs charmes , et le plus irréprochable ne leur résistoit pas. Le poison , le fer , tout leur étoit soumis ; elles commandoient au crime comme à la vertu. Le gouvernement français , surtout , a dépendu , pendant des siècles , de l'administration nocturne des femmes ; le cabinet n'avoit point de secret pour leur in-

discrétion ; ambassade , commandement , ministère , présidence , pontificat , (1) cardinalat ; enfin tout ce qui caractérise la sottise des hommes , profane et sacré , tout a été soumis à la cupidité et à l'ambition de ce sexe autrefois méprisable et respecté , et depuis la révolution , respectable et méprisé.

Dans cette sorte d'anthithèse , que de remarques n'ai-je point à offrir ! je n'ai qu'un moment pour les faire , mais ce moment fixera l'attention de la postérité la plus reculée. Sous l'ancien régime , tout étoit vicieux , tout étoit coupable ; mais ne pourroit-on pas apercevoir l'amélioration des choses dans la substance même des vices ? Une femme n'avoit besoin que d'être belle ou aimable ; quand elle possédoit ces deux avantages , elle voyoit cent fortunes à ses pieds. Si elle n'en profitoit pas , elle avoit un caractère bizarre , ou une philosophie peu commune , qui la portoit aux mépris des richesses ; alors elle n'étoit plus considérée que comme une mauvaise tête ; la plus indécente se faisoit respecter avec de l'or ; le commerce des femmes étoit une espèce d'industrie reçue dans la première classe , qui , dé-

(1) M. de Bernis , de la façon de madame de Pompadour.

sormais , n'aura plus de crédit. S'il en avoit encore , la révolution seroit perdue , et sous de nouveaux rapports , nous serions toujours corrompus ; cependant la raison peut-elle se dissimuler que tout autre chemin à la fortune est fermé à la femme que l'homme achete , comme l'esclave sur les côtes d'Afrique. La différence est grande ; on le sait. L'esclave commande au maître ; mais si le maître lui donne la liberté sans récompense , et à un âge où l'esclave a perdu tous ses charmes , que devient cette infortunée ? Le jouet du mépris ; les portes même de la bienfaisance lui sont fermées ; elle est pauvre et vieille , dit-on ; pourquoi n'a-t-elle pas su faire fortune ? D'autres exemples encore plus touchans s'offrent à la raison. Une jeune personne sans expérience , séduite par un homme qu'elle aime , abandonnera ses parens pour le suivre ; l'ingrat la laissera après quelques années , et plus elle aura vieilli avec lui , plus son inconstance sera inhumaine ; si elle a des enfans , il l'abandonnera de même. S'il est riche , il se croira dispensé de partager sa fortune avec ses nobles victimes. Si quelqu'engagement le lie à ses devoirs , il en violera la puissance en espérant tout des lois. S'il est marié , tout

autre engagement perd ses droits. Quelles lois restent-il donc à faire pour extirper le vice jusques dans la racine ? Celle du partage des fortunes entre les hommes et les femmes , et de l'administration publique. On conçoit aisément que celle qui est née d'une famille riche , gagne beaucoup avec l'égalité des partages. Mais celle qui est née d'une famille pauvre , avec du mérite et des vertus ; quel est son lot ? La pauvreté et l'opprobre. Si elle n'excelle pas précisément en musique ou en peinture , elle ne peut être admise à aucune fonction publique , quand elle en auroit toute la capacité. Je ne veux donner qu'un aperçu des choses , je les approfondirai dans la nouvelle édition de tous mes ouvrages politiques que je me propose de donner au public dans quelques jours , avec des notes.

Je reprends mon texte quant aux moeurs. Le mariage est le tombeau de la confiance & de l'amour. La femme mariée peut impunément donner des bâtards à son mari , et la fortune qui ne leur appartient pas. Celle qui ne l'est pas , n'a qu'un foible droit : les lois anciennes et inhumaines lui refusoient ce droit sur le nom & sur le bien de leur père , pour ses enfans , et l'on n'a pas fait de nouvelles lois sur cette matière. Si tenter de donner à mon sexe une

consistance honorable et juste , est considéré dans ce moment comme un paradoxe de ma part, et comme tenter l'impossible, je laisse aux hommes à venir ; la gloire de traiter cette matière ; mais , en attendant, on peut la préparer par l'éducation nationale, par la restauration des moeurs et par les conventions conjugales.

Forme du Contrat social de l'Homme et de la Femme.

Nous *N* et *N*, mus par notre propre volonté , nous unissons pour le terme de notre vie , et pour la durée de nos penchans mutuels , aux conditions suivantes : Nous entendons & voulons mettre nos fortunes en communauté , en nous réservant cependant le droit de les séparer en faveur de nos enfans , et de ceux que nous pourrions avoir d'une inclination particulière, reconnoissant mutuellement que notre bien appartient directement à nos enfans , de quelque lit qu'ils sortent, et que tous indistinctement ont le droit de porter le nom des pères et mères qui les ont avoués, et nous imposons de souscrire à la loi qui punit l'abnégation de son propre sang. Nous nous obligeons également , au cas de séparation , de faire le partage de notre fortune , et de prélever la portion de nos enfans

indiquée par la loi ; et, au cas d'union parfaite, celui qui viendrait à mourir, se désisteroit de la moitié de ses propriétés en faveur de ses enfans ; et si l'un mourait sans enfans, le survivant hériteroit de droit, à moins que le mourant n'ait disposé de la moitié du bien commun en faveur de qui il jugeroit à propos.

Voilà à-peu-près la formule de l'acte conjugal dont je propose l'exécution. A la lecture de ce bizarre écrit, je vois s'élever contre moi les tartuffes, les bégueules, le clergé et toute la séquelle infernale. Mais combien il offrira aux sages de moyens moraux pour arriver à la perfectibilité d'un gouvernement heureux ! j'en vais donner en peu de mots la preuve physique. Le riche Epicurien sans enfans, trouve fort bon d'aller chez son voisin pauvre augmenter sa famille. Lorsqu'il y aura une loi qui autorisera la femme du pauvre à faire adopter au riche ses enfans, les liens de la société seront plus resserrés, et les moeurs plus épurées. Cette loi conservera peut-être le bien de la communauté, et retiendra le désordre qui conduit tant de victimes dans les hospices de l'opprobre, de la bassesse et de la dégénération des principes humains, où, depuis long-tems, gémit la nature. Que les détracteurs de la saine philosophie cessent

donc de se récrier contre les mœurs primitives, ou qu'ils aillent se perdre dans la source de leurs citations. (1)

Je voudrois encore une loi qui avantageât les veuves et les demoiselles trompées par les fausses promesses d'un homme à qui elles se seroient attachées ; je voudrois, dis-je, que cette loi forçât un inconstant à tenir ses engagements, ou à une indemnité proportionnée à sa fortune. Je voudrois encore que cette loi fût rigoureuse contre les femmes, du moins pour celles qui auroient le front de recourir à une loi qu'elles auroient elles-mêmes enfreinte par leur inconduite, si la preuve en étoit faite. Je voudrois, en même tems, comme je l'ai exposée dans le bonheur primitif de l'homme, en 1788, que les filles publiques fussent placées dans des quartiers désignés. Ce ne sont pas les femmes publiques qui contribuent le plus à la dépravation des mœurs, ce sont les femmes de la société. En restaurant les dernières, on modifie les premières. Cette chaîne d'union fraternelle offrira d'abord le désordre, mais par les suites, elle produira à la fin un ensemble parfait.

(1) Abraham eut des enfans très-légitimes. d'Agar, servante de sa femme.

J'offre un moyen invincible pour élever l'ame des femmes ; c'est de les joindre à tous les exercices de l'homme : si l'homme s'obstine à trouver ce moyen impraticable , qu'il partage sa fortune avec la femme , non à son caprice , mais par la sagesse des loix. Le préjugé tombe , les moeurs s'épurent , et la nature reprend tous ses droits. Ajoutez-y le mariage des prêtres ; le Roi , raffermi sur son trône , et le gouvernement français ne sauroit plus périr.

Il étoit bien nécessaire que je dise quelques mots sur les troubles que cause , dit-on , le décret en faveur des hommes de couleur , dans nos îles. C'est là où la nature frémit d'horreur ; c'est là où la raison et l'humanité , n'ont pas encore touché les ames endurcies ; c'est là sur-tout où la division et la discorde agitent leurs habitans. Il n'est pas difficile de deviner les instigateurs de ces fermentations incendiaires : il y en a dans le sein même de l'Assemblée Nationale : ils alument en Europe le feu qui doit embraser l'Amérique. Les Colons prétendent régner en despotes sur des hommes dont ils sont les pères et les frères ; et méconnoissant les droits de la nature , ils en poursuivent la source jusque dans la plus petite teinte de leur sang. Ces Colons inhumains disent : notre sang

circule dans leurs veines, mais nous le répandrons tout, s'il le faut, pour assouvir notre cupidité, ou notre aveugle ambition. C'est dans ces lieux les plus près de la nature, que le père méconnoît le fils; sourd aux cris du sang, il en étouffe tous les charmes; que peut-on espérer de la résistance qu'on lui oppose? la contraindre avec violence, c'est la rendre terrible, la laisser encore dans les fers, c'est acheminer toutes les calamités vers l'Amérique. Une main divine semble répandre par tout l'appanage de l'homme, *la liberté*; la loi seule a le droit de réprimer cette liberté, si elle dégénère en licence; mais elle doit être égale pour tous, c'est elle sur-tout qui doit renfermer l'Assemblée Nationale dans son décret, dicté par la prudence et par] la justice. Puisse-t-elle agir de même pour l'état de la France, et se rendre aussi attentive sur les nouveaux abus, comme elle l'a été sur les anciens qui deviennent chaque jour plus effroyables! Mon opinion seroit encore de raccommo-der le pouvoir exécutif avec le pouvoir législatif, car il me semble que l'un est tout, et que l'autre n'est rien; d'où naîtra, malheureusement peut être, la perte de l'Empire François. Je considère ces deux pouvoirs, comme l'homme et la

femme (1) qui doivent être unis, mais égaux en force et en vertu, pour faire un bon ménage.

Il est donc vrai que nul individu ne peut échapper à son sort; j'en fais l'expérience aujourd'hui.

J'avois résolu & décidé de ne pas me permettre le plus petit mot pour rire dans cette production, mais le sort en a décidé autrement: voici le fait:

L'économie n'est point défendue, sur-tout dans ce tems de misère. J'habite la campagne. Ce matin à huit heures je suis partie d'Auteuil, & me suis acheminée vers la route qui conduit de Paris à Versailles, où l'on trouve souvent ces fameuses guinguettes qui ramassent les passans à peu de frais. Sans doute une mauvaise étoile me poursuivoit dès le matin. J'arrive à la barrière où je ne trouve pas même le triste sapin aristocrate. Je me repose sur les marches de cet édifice insolent qui recéloit des commis. Neuf heures sonnent, & je continue mon chemin: une voiture s'offre à mes regards, j'y prends place, & j'arrive à neuf heures un quart, à deux montres différentes, au Pont-Royal. J'y prends le sapin, & je vole chez mon Imprimeur, rue Christine, car je ne peux aller que là si matin: en corrigeant mes épreuves, il me reste toujours quelque chose à faire, si les pages ne sont pas

(1) Dans le souper magique de M. de Merville, Ninon demande qu'elle est la maitresse de Louis XVI? On lui répond, c'est la Nation, cette maitresse corrompra le gouvernement si elle prend trop d'empire.

bien serrées & remplies. Je reste à-peu-près vingt minutes; & fatiguée de marche, de composition & d'impression, je me propose d'aller prendre un bain dans le quartier du Temple, où j'allois dîner. J'arrive à onze heures moins un quart à la pendule du bain; je devois donc au cocher une heure & demie; mais, pour ne pas avoir de dispute avec lui, je lui offre 48 sols: il exige plus, comme d'ordinaire, il fait du bruit. Je m'obstine à ne vouloir plus lui donner que son dû, car l'être équitable aime mieux être généreux que dupe. Je le menace de la loi, il me dit qu'il s'en moque, & que je lui payerai deux heures. Nous arrivons chez un commissaire de paix, que j'ai la générosité de ne pas nommer, quoique l'acte d'autorité qu'il s'est permis envers moi, mérite une dénonciation formelle. Il ignoroit sans doute que la femme qui réclamoit sa justice étoit la femme auteur de tant de bienfaisance & d'équité. Sans avoir égard à mes raisons, il me condamne impitoyablement à payer au cocher ce qu'il demandoit. Connoissant mieux la loi que lui, je lui dis, Monsieur, je m'y refuse, & je vous prie de faire attention que vous n'êtes pas dans le principe de votre charge. Alors cet homme, ou, pour mieux dire, ce forcené s'emporte, me menace de la Force si je ne paye à l'instant, ou de rester toute la journée dans son bureau. Je lui demande de me faire conduire au tribunal de département ou à la mairie, ayant à me plaindre de son coup d'autorité. Le grave magistrat, en rédingotte poudreuse & dégoûtante comme sa conversation, m'a dit plaisamment: cette affaire ira sans doute à l'Assemblée Nationale? Cela se pourroit bien, lui dis-je; & je

m'en fus moitié furieuse & moitié riant du jugement de ce moderne Bride-Oison, en disant: c'est donc là l'espèce d'homme qui doit juger un peuple éclairé ! On ne voit que cela. Semblables aventures arrivent indistinctement aux bons patriotes, comme aux mauvais. Il n'y a qu'un cri sur les désordres des sections & des tribunaux. La justice ne se rend pas ; la loi est méconnue , & la police se fait , Dieu sait comment. On ne peut plus retrouver les cochers à qui l'on confie des effets ; ils changent les numéros à leur fantaisie , & plusieurs personnes , ainsi que moi , ont fait des pertes considérables dans les voitures. Sous l'ancien régime , quel que fût son brigandage , on trouvoit la trace de ses pertes , en faisant un appel nominal des cochers , & par l'inspection exacte des numéros ; enfin on étoit en sûreté. Que font ces juges de paix ? que font ces commissaires , ces inspecteurs du nouveau régime ? Rien que des sottises & des monopoles. L'Assemblée Nationale doit fixer toute son attention sur cette partie qui embrasse l'ordre social.

P. S. Cet ouvrage étoit composé depuis quelques jours ; il a été retardé encore à l'impression ; et au moment que M. Talleyrand , dont le nom sera toujours cher à la postérité , venant de donner son ouvrage sur les principes de l'éducation nationale , cette production étoit déjà sous la presse. Heureuse si je me suis rencontrée avec les vues de cet orateur ! Cependant je ne puis m'empêcher d'arrêter la presse , et de faire éclater la pure joie , que mon coeur a ressentie à la nouvelle que le roi venoit d'accepter la Constitution , et que l'assemblée nationale , que j'adore actuellement , sans excepter l'abbé Maury ; et la Fayette est un dieu , avoit proclamé d'une voix unanime une amnistie générale. Providence divine , fais que cette joie publique ne soit pas une fausse illusion ! Renvoie-nous , en corps , tous nos fugitifs , et que je puisse avec un peuple aimant , voler sur leur passage ; et dans ce jour solennel , nous rendrons tous hommage à ta puissance.